הרב יואל פרידמן

קטיף ערבות בשנת השמיטה

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

א. קטיף ערבות בדרך הרגילה

1. הבחנה בין שקמה לבין גפן

2. מהו קטיף רגיל ומהו קטיף בדרך שינוי

ב. קטיף ערבות וגיזום להצמחה

1. מלאכה לאוקמי ולאברויי

2. פעולה שעיקרה אינה מלאכה

סיכום

הצגת הבעיה

גיזום הערבות מתבצע בדרך כלל בשני שלבים. הגיזום הראשון נעשה בשנת השמיטה לצורך הקטיף, ולאחר חודשיים מבצעים גיזום שני המיועד להצמחה וריבוי ענפים של השנה הבאה. השאלה האם מותר לגזום כנ"ל. במידה והגיזום השני אסור האם מותר לגזום את הגיזום הראשון באופן שלא יצטרכו את הגיזום השני.

ביצוע הגיזום הוא כדלהלן: הקטיף לפני סוכות נעשה ע"י גיזום הענפים הגדולים בעזרת משור מכני. לאחר הגיזום הפועלים גוזמים את הבדים לפי המידות המבוקשות לצורך ארבעת המינים. לאחר כחודשיים מבצעים תיקון והשלמה ע"י גילוח וגיזום הענפים הנותרים כדי שתהיה התחדשות של ענפים לשנה הבאה.

ההבדל בין הגיזום הראשוני המיועד לקטיף לבין הגיזום השני המתקן הוא בשניים: 1. בגיזום לשם הקטיף לא גוזמים את כל הענפים אלא רק את הענפים היפים. 2. בגיזום הראשון גוזמים אמנם גם את הענפים הגדולים ולאחר מכן גוזמים את הבדים הקטנים לארבעת המינים, אך לא מקפידים לגזום את הענפים עד הקצה ולפעמים משאירים גדם של 30-50 ס"מ; בגיזום השני המתקן גוזמים את הגדם עד לקצה ומשאירים חוץ מהגזע כמה ענפים מרכזיים שעליהם יצמחו הענפים בשנה הבאה.

במידה וגיזום זה נאסר ההצעה היא מלכתחילה לגזום את כל הענפים עד בסיסם בעזרת המשור המכני.

א. קטיף ערבות בדרך הרגילה

נאמר בגמ' (ב"ב פ ע"ב):

"ובתולת השקמה ג' טפחים בעינן? ורמינהי: אין קוצצין בתולת השקמה בשביעית, מפני שהיא עבודה; ר' יהודה אומר: כדרכו אסור, אלא מגביה י' טפחים וקוצץ, או גומם מעם הארץ; מעם הארץ הוא דקשי, הא אידך מעלי להו! אמר אביי: ג' טפחים מעלי להו, מעם הארץ ודאי קשי להו, מכאן ואילך — לא מקשי קשי להו ולאו עלויי מעלי להו, גבי שביעית עבדינן מידי דודאי קשי להו, גבי מקח וממכר עבדינן מידי דודאי מעלי להו".

מתבאר בגמ' שבשביעית מותר לקצוץ רק באופן שוודאי קשיא ליה, דהיינו מעל י' טפחים או גומם מעם הארץ. אך אף בין הקרקע לבין ג' טפחים ג"כ אסור בשביעית אף שלא מיקשי קשיא ולא עלויי מעלי, וע"כ שואלים התוס':

"לא מקשי קשי להו ולא עלויי מעלי להו — לאו דווקא דא"כ גבי שביעית אמאי אסור הא אמר בע"ז (נ ע"ב) אוקמי אילנא שרי אברויי אילנא אסור אלא לא ודאי מיקשי קשיא ולא עלויי מעלי להו".

בדרך כלל מבינים את הביטוי "אוקמי אילנא שרי" שמותר בשמיטה לעשות פעולות גם אם הן גורמות להצמחה כאשר הימנעות מעשייתן יגרמו נזק לאילן, וכלשון הרמב"ם (פ"ה ה"ה): "ומפני מה התירו כל אלו שאם לא ישקה — תעשה הארץ מלחה...". **ולכאורה שאלת התוס' צריכה עיון, כי במה קשור ההיתר של אוקמי המתיר לעשות מלאכה דרבנן כאשר הצמח נמצא במצב שעלול להינזק ולמות, לבין הדין שהרוצה לגזום לעצים צריך לעשות כן באופן שאינו עושה מלאכה ובאופן שאין מראית העין?! ויש לומר שהתוס' מבינים את הביטוי "אוקמי אילנא" כפשוטו, דהיינו שנאסרו רק מלאכות שבפועל גורמות להצמחה — לאברויי אילנא, אך כאשר הן לאוקמי אילנא דהיינו שאינן גורמות הצמחה,** הן "לא וודאי מיקשי קשיא ולא עילויי מעלי ליה" — **בכה"ג אין איסור. נמצאנו למדים לכאורה שהגדרת אוקמי לפי תוס' אינה כרמב"ם משום פסידת האילן אלא כל שאינה מלאכה מותר, ועי' שכך פירש מקדש דוד** (סי' נט אות ו).

לכן שואלים תוס' מדוע נאסר הגיזום עד ג' טפחים, הרי הוא אינו מועיל לצמח? התוס' משיבים שאין מדובר באופן שהגיזום אובייקטיבית אינו מועיל ואינו מזיק, כי אז פשיטא שהיה מותר. אלא מדובר באופן שאין ידיעה וודאית על התועלת או הנזק שבגיזום, אך ייתכן ג"כ שהגיזום הינו מועיל ולכן הוא אסור.

1. הבחנה בין שקמה לבין גפן

ר' יהודה אומר שיש לקצוץ את השקמה באופן שאינו מועיל לצימוח השקמה, ונראה שמדובר שקוצץ את השקמה לצורך עציה. בגמ' סנהדרין (כו ע"א) **מובא מקרה דומה:**

"רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא. פגע בהו ריש לקיש, איטפיל בהדייהו, אמר: איזיל איחזי היכי עבדי עובדא. חזייה להההוא גברא דקא כריב. אמר להן: כהן וחורש? אמרו לו: יכול לומר: אגיסטון אני בתוכו. תו חזייה להההוא גברא דהוה כסח בכרמי, אמר להן: כהן וזמר? אמר לו: יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך. אמר להם: הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות".

התוס' (ד"ה לעקל) **כותב על אתר:**

"לעקל בית הבד אני צריך — וקשה דמ"מ מה בכך מ"מ הוה משביח הכרם? דהכי אמרינן פרק כלל גדול (שבת עג ע"ב ושם) הזומר וצריך לעצים — חייב שתים משום קוצר ומשום נוטע הכא נמי לחייב משום עבודת נוטע וי"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה..."

ויש לעיין מדוע בגמ' (ב"ב שם) **התירו לגזום אם הגיזום אינו מועיל לצמח ובגמ' בסנהדרין לא הסתפקו בכך אלא התירו רק כאשר הזימור מזיק לגפן. ונראה שבסנהדרין מדובר בגפן ואיסור הזמירה הוא מדאורייתא. לעומת זאת, בגמ' ב"ב איירי בשקמה, והגיזום מיועד להצמחת הענפים ולא להצמחת הפירות ולכן הגיזום הוא רק אסור מדרבנן, עי' מהריט"ץ** (החדשות סי' קעו) **שרק זמירה הגורמת להצמחת הפירות בשנה השביעית — אסורה מדאורייתא שנא'** "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה"[1]. **יש להוסיף סיבה נוספת שבגללה הגיזום אסור רק מדרבנן, שכן נראה שהשקמה היא עץ סרק כמבואר בירושלמי ריש ערלה:** "תני בש"ר שמעון אין לך בא מחשבת פיטור אלא שלשה מינין בלבד רימין **שקמה** וצלף", **וסברתו ששלושה מינים אלו בסתמא אינם למאכל, וחכמים סוברים שמחשבת פטור מועילה בכל אילנות מאכל. למדנו מכאן שהשקמה בסתמא, אינה למאכל, וכן מצאנו גם בדמאי** (פ"א מ"א) **שהשקמה הוגדרה כ"הקלין שבדמאי" מפני שהיא מין של תאנים מדבריות**[2]**, ובפרט שבגמ'** (ב"ב שם) **מדובר שנטע אותה לצורך קורותיה, כדמוכח מהעובדה שהוא קוצצה לצורך קורות, לכן נראה שהשקמה נחשבת אילן סרק. וכיון שהשקמה היא אילן סרק**

1. וכן פסקו הרב קוק זצ"ל והחזו"א: שבת הארץ (קונ"א סי' יא), משפט כהן (סי' סז), חזו"א (סי' כא ס"ק טו, סי' כו ס"ק א), שהזמירה האסורה מדאורייתא היא רק זו הגורמת להצמחה ומביאה פירות, וע"ע שבת הארץ עם תוספת שבת (פ"א ה"ה אות ג).
2. ועי' בתשו' חיים שאל (ח"א סי' כב) שדן אם שקמה דינה כאילן סרק אם לאו, ומביא דעת תוס' (ב"ב כו ד"ה אנא) שמשמע ששקמה נחשבת אילן סרק, וכן כתב בתשו' בית יעקב (סי' קמ), והחיד"א (חיים שאל שם) ס"ל שהשקמה הוא אילן מאכל ומסתמך על כס"מ (הל' מלכים פ"ו ה"ח). ומ"מ יש לומר שאפי' את"ל ששקמה נחשבת אילן מאכל לעניין איסור עקירתה (כנידון שם בתשובות), אך היא בוודאי נחשבת גם עץ סרק, כמבואר בירושלמי ריש ערלה, ובפרט כשנוטע אותה לשם עציה.

נטיעתה היא מדרבנן, עי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות א), ולכן מסתבר שהזמירה שהיא תולדה של הנטיעה — גם היא אסורה רק מדרבנן, שכן לדעת הר"ש (פ"א מ"א, פ"ב מ"ו) איסור נטיעה בעצי פרי הוא מדאורייתא כי נלמד מק"ו מזמירה שהיא תולדה של הנטיעה. ולפי"ז אם נטיעת עץ סרק היא מדרבנן, ק"ו זמירה בעץ סרק. ואמנם לדעת הרמב"ם איסור נטיעה הוא מדרבנן, ולכן יש מקום לומר שזמירה בעץ סרק אסורה מדאורייתא, ומ"מ מסתבר יותר שאיסורה מדרבנן, וכן משמע בחזו"א (סי' יט ס"ק יד סד"ה ויש לתמוה).

ואמנם מדברי הרשב"ם (ב"ב שם) מוכח שגיזום השקמה היא מלאכה שאסורה מדאורייתא, ולדעתו כאשר גוזם באופן שלא ודאי קשיא — אסור מפני שהוה ספק דאורייתא. אך מדברי התוס' (שם) נראה שגיזום השקמה הוא איסור דרבנן שכן התוס' מקשים מהגמ' (ע"ז) שאוקמי אילנא — מותר, ולרוב רובן של הדעות זהו רק במלאכה האסורה מדרבנן.

2. מהו קטיף רגיל ומהו קטיף בדרך שינוי

התוס' (ב"ב שם) ביארו שאסור לקצוץ קורות שקמה כשגוזם באופן ש"לא ודאי מיקשי קשיא ולא עלויי מעלי לה". ויש לעיין האם הפירוש הוא שלפעמים פעולה זו מועילה ולפעמים היא מזיקה או שמא אין ידיעה ברורה על תוצאות הפעולה. אם נכונים דברינו שלדעת התוס' גיזום השקמה היא מלאכה האסורה מדרבנן אי אפשר לבאר כרשב"ם שבמקרה שלא וודאי קשיא ליה הוה ספק דאורייתא, ולכן אסור. לכן אם נאמר ש"לא וודאי מיקשי קשיא" — פירושו שלפעמים פעולה זו מועילה ולפעמים היא מזיקה יש לבאר שחכמים התירו פעולה שהיא וודאי אוקמי אילנא ואינה גורמת להצמחה (כדלעיל), אך אם פעולה זו מועילה לעיתים וגורמת להצמחה — הריהי נחשבת מלאכה ולכן היא אסורה בשביעית. ואם נאמר ש"לא וודאי מיקשי קשיא" — פירושו שאין ידיעה ברורה על תוצאות הפעולה, יש כנראה לומר שכיון שכוונתו לעצים, ומצד כוונה זו לבד יכול היה לגמום ולגזום את השקמה עד לקרקע, מ"מ אילו היה מתכוון להצמחה היה גוזם מעל ג' טפחים, לכן אין בכך משום מראית העין מחד. מאידך הוא גם אינו מתכוון למלאכה האסורה, ולכן מותר. שמא נאמר שאסור מצד שהוא פס"ר, לכך יש לומר שבמצב שאין בירור שייעשה איסור אין גם פס"ר (עי' שבת הארץ קונ"א סי' ט), ודומה הדבר למה שכתב הט"ז (סי' שטז ס"ק ג) לגבי סוגר תיבה שיתכן שיש בה זבובים, שכיון שמציאות הזבובים מסופקת ממילא אין בכך פס"ר של צידה[3].

3. וע"ע ביאור הלכה (סי' שטז ד"ה לכן יש להיזהר), חידושי ר' שמעון (כתובות ו ע"א), אבן האזל (פ"א ה"ה). ובהקשר לשאלה האם דבר שאינו מתכוון אסור בפס"ר בשביעית עי' תוס' (מו"ק ד

לפי זה אם הדיון הוא על הקטיף כשלעצמו, נראה שאפשר לקטוף את בדי הערבות כדרך שרגילים לקטוף אותן בשנה רגילה, כיון שהוא אינו מתכוון אלא לעצים והגיזום אינו גיזום מיוחד להצמחה. ואמנם ברור שהגיזום גורם להצמחה, אך גיזום זה הוא איסור דרבנן כמבואר לעיל לגבי גיזום עצי סרק, ומבחינה זו דמי לקציצת קורות השקמה ולא לזמירת הגפן לצורך העצים.

ולגבי קציצת בתולת השקמה מצאנו שהאיסור הוא לקצוץ אותה באופן שמעלי ליה, והמשמעות של מעלי ליה היא גיזום אופטימאלי. ובנד"ד כיוון שאינו גוזם באופן האופטימאלי מצד הצמחת הצמח, הרי שדומה הדבר למציאות המותרת של "לא מיקשי קשיא ולא עלויי מעלי לה". מציאות זו מתוארת בגמ' (ב"ב שם) המביאה שלוש רמות של קציצת קורות השקמה. הגיזום האופטימאלי הוא גיזום שמעל לג' טפחים; הגיזום שגורם נזק הוא קציצה גמורה של השקמה עד לקרקע ומצב הביניים הוא באופן שמחד אינו אופטימאלי ומאידך בוודאי גורם במקצת להצמחה — והוא המצב ש"לא מיקשי קשיא ולא עלויי מעלי לה" המותר. ויותר מכך מצאנו בחזו"א (שם ד"ה ובתוס') **לגבי זמירה דאורייתא** כשזו נעשית לעצים, ותוס' כתבו שמותר כשזומר באופן שקשיא ליה; מבאר החזו"א שאין הכוונה שזומר ע"מ להזיק או באופן שאינו מועיל שא"כ לא היה ריש לקיש אומר "**הלב** יודע אם לעקל ואם לקלקלות" שכן וודאי וניכר מתוך מעשיו שזומר לעקל; וע"כ מדובר שזומר "שלא בדקדוק" ולכן לא ברור מתוך מעשיו אם זומר לעקל או לעקלקלות.

ע"ב ד"ה מפני) שלראב"ע אסור לעשות אמה בשביעית מפני שיש בכך פס"ר שמכשיר אגפיה. ועי' שבת הארץ (קונ"א סי' ט, יא) שלרמב"ם פס"ר מותר בשביעית ולתוס' — אסור. ובבית רידב"ז (סי' ב סעי' ד) ביאר לדעת הרמב"ם שאינו חייב להוציא את הזבל לאחר שהעמיד בהמה בדיר, כי הוה פס"ר באיסור דרבנן ויש להקל אליבא דהרמב"ם. [ובענין פס"ר באיסור דרבנן עי' תרוה"ד (סי' סד, סי' סו), שפס"ר באיסור דרבנן מותר, ועי' רא"ש פסחים (פ"ב סי' ב), מג"א (סי' שיד ס"ק ה) שלדעת הרא"ש מותר רק בשאר איסורים, וע"ע באריכות ביביע אומר (ח"ד או"ח סי' לד)]. ועי"ש משמרת להבית (בית רידב"ז שם) שמבאר לדעת הרמב"ם שמותר לדייר מפני שנוקט ששביעית כדין שאר איסורים ומקילים בפס"ר באיסור דרבנן כמבואר בחתמ"ס (יו"ד סי' קמ), ולדעת התוס' והראב"ד אף בשביעית יש להחמיר בפס"ר באיסור דרבנן. ועי' מהרש"ם (ח"ו סי' קלד) שמקשה על החתמ"ס שמקל בפס"ר באיסור דרבנן מדברי תוס' (לעיל לגבי עשיית אמה), ולכאורה מחמיר בפס"ר בשביעית, ומיישב שחרישה שאני כי חמיר מפני האסמכתא דקרא. ועי' ישועת משה (ח"ד סי' כה אות ג, סי' ל אות ד) שדן לגבי נטילת ידים על גבי צמחים בשביעית, ולמעשה מתיר מפני שהוה פס"ר באיסור דרבנן, ומותר כדין שאר איסורים. אך עי' בשדי חמד (מערכת הדל"ת כלל לד ומערכת הפ"ה) ששאר איסורים חמיר משבת. וע"ע שבת הארץ עם תוספת שבת (פ"א הי"ח הערות 21, 23, פ"א ה"כ הערות 32, 33).

ב. קטיף ערבות וגיזום להצמחה

השאלה הקשה יותר היא האם מותר לקטוף את בדי הערבות, ולשנות קצת מהדרך הרגילה בכל שנה ולגזום באופן שאפשר יהיה לוותר על הגיזום הנוסף. לכאורה יש לומר שכיון שמתכוון שתי כוונות בגיזום, הן לקטיף של הבדים והן להצמחת האילן לשנה הבאה — אסור.

1. מלאכה לאוקמי ולאברויי

נאמר במשנה (פ"ד משנה ד):

"המדל בזיתים בית שמאי אומרים יגום וב"ה אומרים ישרש ומודים במחליק עד שיגום איזה הוא המדל אחד או שנים המחליק שלשה זה בצד זה במה דברים אמורים מתוך שלו אבל מתוך של חבירו אף המחליק ישרש".

הרמב"ם (פיהמ"ש) מפרש שהמדל עוקר את העצים כיון שצריך לעצים וכן פסק בהלכה (פ"א הי"ח); אך הר"ש מבאר שעושה כן לעבות את העצים הנותרים. וכן לגבי הזינוב כותב הר"ש שהוא להגביר כוח הגפנים. התוי"ט תמה על הר"ש בהקשר למדל, שכן הוא יוצא מנקודת מוצא שיש במדל איסור זמירה כי מה לי זומר חלק מהעץ כדי שתגדל הגפן ומה לי שכורת או מוציא עץ שלם כדי שיגבר כוח חברו. לכן התוי"ט מנסה לדייק מהסיפא של דברי הר"ש שמודה להרמב"ם שכוונתו לעצים. בקונ"א (סי' יא) דוחה הרב קוק זצ"ל הבנה זו בר"ש, ומבאר שברישא לדעת בית הלל אין בעיה של מכין הקרקע לזריעה ולכן אין צורך שיתכוון לעצים. לעומת זאת בסיפא שמחליק ועוקר או כורת שלושה עצים אם אינו מתכוון לעצים הוה הכנת קרקע. וע"כ הסברה לדעת הר"ש היא אחרת: השאלה מה הדין כאשר מעורב באוקמי גם אברויי?

הרב קוק זצ"ל (קונ"א סי' יא) מתיר סילוק ענף הגפן עד היסוד מפני שפעולה זו אסורה רק מדרבנן ואינה בכלל זמירה של תורה. וז"ל הרב זצ"ל:

"ובזמירה הנהוגה שהיא הפיסול דהיינו כריתת כל הענפים עד גוף הגפן שהכוונה בזה היא להאריך את ימי האילן, אם נאמר שזה נקרא לאוקמי אילנא, יש לומר שאפי' אם ממילא תהיה בזה גם השבחה לגוף האילן נמי מותרת שכיון שאין זאת כוונת העבודה — הוי דבר שאינו מתכוון, ואעפ"י שהוא פסיק רישא".

השאלה שהרב קוק זצ"ל מעורר היא מה הדין כאשר הפעולה היא לאוקמי אלא שאגב כך היא גם לאברויי, וע"כ כתב שכיון שאין זאת כוונת העבודה והאברויי וההצמחה אינה אלא דבר שאינו מתכוון אף שהוי פס"ר מותר. ולכאורה דבריו אינם מובנים שכן אם הפעולה הזו הותרה לאוקמי משמעות הדבר שאף שהיא מלאכה וגורמת להצמחה, הריהי מותרת, כיון שבלעדה ייגרם נזק לאילן. ולפי"ז מה שייך לדון מצד אינו מתכוון ופס"ר? אם היינו אומרים שהגדרת אוקמי היא רק כאשר אין

כאן מלאכה (כפי שביארנו לעיל לדעת התוס'), אז מובן שפעולת ההצמחה אינה בגדר אוקמי אלא בגדר אברויי ולכן יש לדון מדין אינו מתכוון ופס"ר. אך אם גדר אוקמי הוא שהתירו אף פעולות הצמחה לשם מניעת נזק (כמבואר ברמב"ם), מדוע לא נתיר בפשיטות מצד שבלא זה ייגרם נזק? אלא שיש להבחין בין מקרה שיש לפעולה תוצאה אחת הגורמת הצמחה לבין מקרה שיש לפעולה שתי תוצאות. במקרה הראשון, ברור שמותר אם ייגרם נזק. השאלה שהרב קוק זצ"ל מעלה היא כאשר יש לפעולה שתי תוצאות: אחת שהיא לאוקמי והשניה שהיא לאברויי, בזה כתב שמותר כי הוא מתכוון לאוקמי — והאברויי הוא רק פס"ר. למשל דילול פרי, שבחלקו נצרך כיון שעומס הפרי עלול לגרום נזק לאילן; מאידך יש לדילול גם תוצאה נוספת של הצמחת הפירות — בזה כתב הרב קוק זצ"ל שמותר כשאינו מתכוון להצמחת הפירות ואף שהוי פס"ר — מותר[4].

לפי"ז כאשר קוטף את בדי הערבות בצורה קצת שונה כדי להרוויח גם את הגיזום המיועד להצמחת הענפים, בזה לכאורה יש לאסור שכן מתכוון בפירוש גם להצמחה וממילא אין לדון מצד אינו מתכוון ופס"ר.

2. פעולה שעיקרה אינה מלאכה

נאמר במשנה (פ"ד מ"ו): "המזנב בגפנים והקוצץ קנים... ר"ע אומר קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה". **ופסק הרמב"ם** (פ"א ה"כ) **כר"ע. ופירש הרמב"ם** (פיה"מ שביעית שם): "הכוונה שאין צריך שינוי בקציצתן, בד"א כשאינו מתכוון לזמור". והקשו האחרונים מה ההבדל בין המזנב לבין הקוצץ שקמה, מדוע במזנב מותר לעשות פעולה זו בדרך הרגילה לעומת הקוצץ שקמה שצריך שיהא באופן שלא מעלי ליה. ועי' במלאכת שלמה ובפרט במשנה ראשונה ותפארת ישראל שפעולת הזינוב שונה לגמרי ממלאכת הזמירה והיא נעשית לעצים או לצורך אחר, ולכן אינה בכלל מלאכה ואין בעיה של מראית העין. לפי"ז מובן שבזינוב — קוצץ כדרכו, ובבתולת השקמה שהיא בעיקרה "עבודת האילן" אף שצריך לעציה — קוצץ אותה בשינוי.

בהמשך לכך מסביר הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ קונ"א שם) **שלר"ש ולרע"ב** מטרת המזנב היא להגביר את הצימוח, ואעפ"כ הותר. סיבת הדבר, שבדרך כלל פעולת הזינוב נעשית לצורך העצים וכיון שזו מלאכה דרבנן והיא כאמור בעיקרה לעצים ולא למטרה חקלאית (או כלשון הרב קוק זצ"ל אפי' מחצה על מחצה) — אין זו מלאכה ואין בה אף מראית העין כיון שאפשר לתלות שמזנב לעצים.

4. נקודת המוצא שהדילול הוא לאברויי אם מפני שאוקמי פירא אסור ואם מפני שהוה אברויי פירא, אך יש אומרים שאם מניעת הדילול יגרום נזק ניכר ליבול (מעל לשיעור 1/6 משנה רגילה) — הוה אוקמי פירא ומותר.

לפי"ז יש מקום לומר בנד"ד, שקטיף בדי הערבות מתבצע בערב חג הסוכות, עיקר גיזום הערבה הוא לשם קטיף ולצורך ארבעת המינים — אין על פעולה זו שם מלאכה ואין גם בעיה של מראית העין. שמא תאמר, אילו היה רוצה רק לקטוף היה עושה בצורה שונה, ועכשיו שרוצה גם להרוויח את הגיזום אינו קוטף כבכל שנה? אך ייתכן שאין שוני גדול בין שתי הפעולות — בקטיף רגיל גוזם את הענפים עם משור מכני, ובנד"ד הוא עושה את אותה פעולה ורק מקפיד על גיזום כל הענפים עד בסיסם — כיון **שעיקר כוונתו היא לקטוף את הבדים** וכל מי שרואה אותו, יודע שלשם קטיף הוא גוזם — אין בכך מלאכה ואף אין איסור מצד מראית העין.

ויתכן אולי שגיזום הערבות לפני סוכות דומה לקציצה של קורות השקמה ולא לקציצת בתולת השיקמה, שכן נאמר במשנה (פ"ד מ"ה): "הקוצץ קורות שקמה — לא יחפה בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש", וזאת **מפני שפעולת החיפוי** בעפר הינה עבודת האילן שאסורה בשביעית. אך משמע שהקציצה עצמה נעשית בדרך ובאופן הרגיל כמידי שנה, והסיבה לכך שאין זאת עבודת האילן אלא פעולה שבעיקרה מיועדת לצורך העצים. לעומת זאת, קציצת בתולת השקמה, שעדיין לא קצצו אותה מעולם ועדיין גזעה דק ועדין — קציצתה מיועדת בעיקר להצמחה ועיבוי הגזע, ולכן יש לקצוץ אותה שלא כדרכה. אך בתוספתא (פ"ג הי"ד הוצ' ליברמן) מובאות דעות ת"ק ור' יהודה שיש לבצע את הקציצה בשינוי, וברש"ס (ירושלמי פ"ד ה"ד גומם) ביאר ששתי דעות אלו חולקות על תנא דמתני' הסובר שקציצת קורות השיקמה מותרת בשביעית כבכל שנה, והרש"ס מציין שהרמב"ם פסק כתנא דמתני'[5]. מסתבר שכאשר קצצו את **קורות** השקמה בשנה רגילה — קצצו אותה אמנם לשם העצים, **אך בוודאי קצצו אותה באופן שיהיו קורות גם בשנה הבאה**, ואעפ"כ להלכה התירו לקצוץ בשביעית כפי שנהגו מידי שנה. נמצאנו למדים **שכאשר הפעולה בעיקרה אינה מלאכה אלא מטרתה המרכזית היא לשם עצים** וכדו' **מותר לעשותה כרגיל גם אם אגב כך נגרמת הצמחה לשנה הבאה**. ייתכן גם שדמי למה שכתב בחזו"א (שם ד"ה וכן יש) שמסתפק במדל ובמזנב שהן פעולות שמיועדות לקטיף העצים[6] אם מותר לעשות פעולות אלו אף שיש לו ניחותא בהצמחה.

ייתכן אם כן לומר בנד"ד, שכיון שעיקר כוונתו היא כדי לקטוף את בדי הערבות לשם ארבעת המינים, והגיזום בערבות נעשה בעיקר לשם הקטיף — אין גיזום זה מוגדר מלאכה, גם אם גוזם באופן שיועיל אגב כך להצמחה של שנה הבאה, וכעין זה כתב הרה"ג יעקב אריאל שליט"א במאמרו (עי' לעיל ובהערה 2). ואמנם התייעצתי

5. הרמב"ם מביא רק את הדוגמא של הזית מהמשנה, ובראב"ד שם: "המבקע בזיתיו ליטול עצים — וכן הקוצץ קורות שקמה". ועי' רדב"ז שם שהרמב"ם מודה לראב"ד.
6. לפי פירוש הרמב"ם ומהר"ש לכאורה לא משמע כן, עי' תוי"ט ועי' לעיל.

עם הרה"ג יעקב אריאל ועם הרב יהודה עמיחי ואמרו לי שאפשר להקל רק במקרה שיש פעולה **אחת** שעיקר מטרתה ועיקר הכוונה מותר גם אם מתווספת באופן צדדי מטרה אסורה. אך בנד"ד שמשנה את הפעולה כיון שרוצה את ההצמחה והעיצוב של הערבה לשנה הבאה נראה לאסור.

סיכום

נראה שיש להבחין בין שלוש מציאויות:

א. במלאכה דאורייתא כמו זמירה אם עושה את הפעולה למטרה שאינה חקלאית כגון שצריך לעצים וכדו' צריך לעשות את הפעולה באופן ש"קשיא ליה" ובאופן שניכר שמטרתו אינה חקלאית.

ב. במלאכה דרבנן שבדרך כלל המטרה היא חקלאית, ועושה את הפעולה למטרה שאינה חקלאית, צריך לשנות מהדרך הרגילה באופן "שלא מעלי ליה" כדין קציצת קורות שקמה.

ג. אם הפעולה נעשית בדרך כלל למטרה שאינה חקלאית — אין צריך לשנות מהדרך הרגילה כי אין זאת פעולה האסורה בשביעית וניכר שעושה כן למטרה שאינה חקלאית.

ד. במקרה הנידון הגיזום הנוסף שמיועד להצמחה ולנוי בדי הערבות של שנה הבאה — אסור.

ה. מותר לקטוף את בדי הערבות כפי שרגיל כל השנים.

ו. למעשה, אסור לבצע גיזום של הענפים עד בסיסם בעזרת המשור המכני. גיזום זה הכולל הן את קטיף בדי הערבות והן את הגיזום המתקן נועד אמנם בעיקר לקטיף בדי הערבות של שנה זו, אך כוונתו של הגוזם היא בפירוש גם להצמחה ועיצוב הערבות של שנה הבאה.